

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 8.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.8.101>

УДК 65.012.8:368

Д. С. Режко,

аспірант, Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9368-5919>

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

D. Rezhko,

Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technology

THE FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CONDITIONS OF ECONOMIC UNCERTAINTY

Стаття присвячена дослідженню процесу формування організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності. В сучасних умовах, коли глобальні та локальні економічні виклики ускладнюють планування та управління, стає критично важливим забезпечити ефективне функціонування територіальних громад. У статті аналізуються ключові фактори, що впливають на стійкість та адаптивність громад, зокрема нормативно-правові аспекти, фінансова автономія, партнерство з приватним сектором та участь громадськості.

В дослідженні основна увага приділяється розробці концептуальної моделі організаційно-економічного механізму розвитку громад, розглянуто основні принципи розвитку територіальних громад. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад на макро- та мікрорівні.

Результати дослідження можуть бути використані для підвищення ефективності управління територіальними громадами, зменшення впливу економічної нестабільності, а також для створення умов для соціально-економічного розвитку регіонів України.

The article is devoted to the study of the process of formation of the organizational and economic mechanism of the development of territorial communities in conditions of economic uncertainty. In modern conditions, when global and local economic challenges complicate planning and management, it becomes critically important to ensure the effective functioning of territorial communities. These challenges include growing market volatility, demographic changes, the impact of pandemics and natural disasters, and socio-political instability. The article analyzes the key factors affecting the sustainability and adaptability of Ukrainian communities, including regulatory and legal aspects, financial autonomy, partnership with the private sector, and public participation.

The main focus of the research is on the development of a conceptual model of the organizational and economic mechanism of community development, based on the principles of sustainable development, transparency and innovation. The model includes elements such as strategic planning, economic diversification, effective resource management and social partnership. The main principles of the development of territorial communities are considered, in particular, such as adaptability to changes, financial self-sufficiency, as well as the ability for an innovative approach. Recommendations are given to improve the effectiveness of the organizational and economic mechanism of the development of territorial

communities at the macro- and micro-level, including improving the interaction between different levels of government and sectors of the economy.

The article also examines the role of state policy in supporting economic stability and institutional development of communities, emphasizing the importance of decentralization and increasing the financial autonomy of local authorities.

The results of the study can be used to increase the effectiveness of the management of territorial communities, reduce the impact of economic instability, as well as to create conditions for the socio-economic development of the regions of Ukraine. Practical recommendations are aimed at developing infrastructure, stimulating entrepreneurial activity, attracting investments and improving the quality of life of the population.

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм, економічна невизначеність, територіальні громади, органи місцевого самоврядування*

Keywords: *organizational and economic mechanism, economic uncertainty, territorial communities, local self-government bodies*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Економічні кризи, геополітична ситуація та глобальні пандемії значно ускладнюють процес управління територіальними громадами України. В сучасних умовах виникає нагальна потреба у розробці ефективного організаційно-економічного механізму забезпечення стабільного економічного розвитку територіальних громад.

Формування організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності передбачає створення інноваційних підходів до управління, які здатні враховувати специфіку локальних проблем і потреб. Це включає в себе інтеграцію нових управлінських практик, залучення сучасних технологій та мобілізацію внутрішніх ресурсів громад. Важливим аспектом є також налагодження ефективної комунікації між різними рівнями влади та місцевими органами

самоврядування, що дозволяє швидко адаптуватися до змін та приймати рішення, які відповідають реальним потребам громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. До вчених, які досліджують теоретичні та практичні аспекти економічного розвитку територіальних громад України, можна віднести Єгоричеву С. Б., Тимошенко О. В. [1], Іванову О. Ю. та Іванова Ю. Б. [2], Кріпака А. П. [3], Куценко Т.Ф., Дударенко Є. Ю. [4], Малиняк Б. С. [5], Панчишина Р. І. [6], Патинську М. М. [7] та Тітов Д. В. [8]. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень щодо розвитку вітчизняних громад, питання їх ефективного функціонування в умовах економічної невизначеності залишається маловивченим.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблеми формування певного організаційно-економічного механізму розвитку громад України в умовах економічної невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Організаційно-економічний механізм розвитку територіальних громад являє собою комплекс засобів та інструментів, що здійснюють управлінський та економічний вплив на функціонування цих громад. Основна мета цього механізму полягає у відновленні та активізації економіки регіону, а також у покращенні умов життя мешканців територіальних громад. Щоб ефективно реалізувати цей механізм, необхідно чітко визначити стратегічні цілі, завдання та напрямки регіональної політики, акцентуючи увагу на практичних способах її впровадження.

Ефективний організаційно-економічний механізм є ключовим елементом політики відродження економіки, спрямованої на створення самодостатніх та фінансово незалежних громад. Він охоплює широке коло дій, що включають управлінські рішення, економічні стратегії, інституційні зміни та інноваційні підходи. Завдяки цьому механізму громади можуть краще адаптуватися до

викликів сучасності, підвищувати свою конкурентоспроможність і забезпечувати стійкий розвиток навіть в умовах економічної невизначеності.

Важливим елементом механізму розвитку територіальних громад є стратегічне планування, яке передбачає визначення довгострокових цілей і шляхів їх досягнення, враховуючи наявні ресурси та можливості. Це дозволяє не лише визначити пріоритетні напрями розвитку, але й виявити потенційні ризики, що можуть перешкоджати досягненню поставлених завдань. В умовах економічної невизначеності громадам необхідно бути готовими до швидких змін у зовнішньому середовищі, тому гнучкість та адаптивність стають ключовими факторами успіху.

Організаційно-економічний механізм розвитку територіальних громад повинен ґрунтуватися на принципах, які наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Основні принципи розвитку територіальних громад

Принципу	Характеристика
принцип комплексності	Використання усіх видів ресурсів громадою для забезпечення високого рівня якості життя населення та економічного розвитку територій громади
принцип системності	Використання певних дій з боку держави щодо підтримки розвитку ініціатив та економічних реформ органів місцевого самоврядування
принцип самодостатності	Підвищення рівня активності та ініціативності населення громади на досягнення стратегічних цілей економічного розвитку території
принципи гнучкості	Гнучке реагування органів самоврядування на економічні зміни шляхом переходу до альтернативних варіантів вирішення існуючих соціально-економічних проблем
принцип відповідальності	Громада відповідає повністю за результати своєї діяльності
принцип прозорості	Повна відкритість діяльності громади на основі співробітництва з іншими органами самоврядування щодо проблемних економічних питань

Відомо, що економічна невизначеність призводить до коливань доходів громад через нестабільність податкових надходжень, які є основним джерелом фінансування місцевих бюджетів. Це особливо відчутно у громадах, економіка яких значною мірою залежить від окремих галузей (наприклад, аграрний сектор). Непередбачуваність доходів може призвести до зменшення можливостей фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів та

інших важливих ініціатив, що безпосередньо впливає на якість життя мешканців.

Економічна невизначеність також ускладнює процес залучення інвестицій. Інвестори, зазвичай, обирають стабільні економічні середовища для своїх капіталовкладень, тому громади, що стикаються з економічними коливаннями, можуть втрачати потенційних інвесторів. Це ще більше ускладнює розвиток місцевої економіки, оскільки інвестиції є ключовим фактором модернізації інфраструктури. Відсутність належного інвестування в інфраструктуру може призвести до її зносу та зменшення конкурентоспроможності громад. Громади, які не мають сучасної інфраструктури, втрачають свої позиції на ринку, що ще більше ускладнює їх економічний розвиток. Більш того, невирішені інфраструктурні проблеми можуть обмежити доступ мешканців до базових послуг, що безпосередньо впливає на якість їх життя.

Крім того, непрогнозовані зміни в економіці часто призводять до зростання рівня безробіття, що викликає соціальну напругу та може спричинити міграцію населення. Це, в свою чергу, знижує демографічний потенціал певної громади, призводячи до старіння населення та скорочення робочої сили.

Економічна нестабільність також погіршує доступ до таких основних соціальних послуг, як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист. Обмежені фінансові ресурси можуть змусити громади зменшити витрати на ці сфери, що негативно вплине на добробут мешканців. Недостатнє фінансування соціальних програм призводить до збільшення нерівності та соціальної вразливості, особливо серед найменш захищених верств населення.

Щоби зменшити негативний вплив економічної невизначеності на діяльність громад, організаційно-економічний механізм розвитку громад повинен ефективно реалізовувати свої функції, а саме: адаптивну функцію, ресурсозберігаючу, стабілізаційну, інноваційну, комунікаційну та соціальну (див. табл. 2).

Таблиця 2. Основні функції організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності

Функція	Складові	Характеристика
Адаптаційна функція	Гнучкість управління	Запровадження гнучких методів управління, що дозволяють швидко реагувати на нові економічні умови та адаптувати стратегії розвитку
	Оцінка ризиків	Постійний аналіз ризиків для своєчасного вжиття заходів щодо їх мінімізації
	Розробка сценаріїв	Визначення різних сценаріїв розвитку громади, що враховують різноманітні економічні умови та підготовка до них
	Диверсифікація економічної діяльності	Стимулювання різних секторів економіки для зниження залежності від одного конкретного напрямку, що робить громаду менш вразливою до зовнішніх шоків
Ресурсозберігаюча функція	Ефективне управління бюджетом	Раціональне планування та розподіл фінансових ресурсів, скорочення та оптимізація бюджетних витрат
	Оптимізація використання ресурсів	Використання сучасних технологій та методів управління для підвищення ефективності використання природних, людських та фінансових ресурсів
	Енергоефективність	Запровадження програм з енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії для зниження витрат на енергоресурси
Стабілізаційна функція	Фінансова стабільність	Підтримка стабільності місцевих фінансів, забезпечення своєчасного виконання бюджетних зобов'язань та залучення додаткових фінансових ресурсів
	Забезпечення соціального захисту	Створення програм підтримки вразливих верств населення, які допоможуть знизити негативні наслідки економічної нестабільності
	Підтримка малого та середнього бізнесу	Надання підтримки підприємцям через податкові пільги, доступ до кредитування та консультаційні послуги для забезпечення стійкості бізнесу
	Моніторинг та реагування на економічні виклики	Відстеження економічних показників та впровадження коригуючих заходів для мінімізації негативних наслідків
Інноваційна функція	Впровадження інновацій	Підтримка інноваційних проектів та стартапів, що здатні покращити економічну ситуацію та створити нові робочі місця
	Підтримка науково-технічного розвитку	Сприяння розвитку наукових досліджень та впровадженню технологічних рішень у місцевій економіці
	Освітні програми	Інвестування в освіту та підвищення кваліфікації населення для забезпечення відповідності новим вимогам ринку праці
	Розвиток цифрової економіки	Інтеграція цифрових технологій у всі сфери економіки, що дозволяє підвищити ефективність управління та покращити якість життя громадян

Функція	Складові	Характеристика
Інституційна функція	Розвиток інституційної спроможності	Підвищення професійного рівня органів місцевого самоврядування для ефективного управління громадськими справами
	Децентралізація управління	Посилення ролі місцевих органів у прийнятті рішень та управлінні ресурсами для забезпечення більш ефективного реагування на місцеві потреби
	Підтримка громадянської активності	Створення умов для активної участі громадян у прийнятті рішень та реалізації проектів розвитку
	Розвиток партнерських відносин	Налагодження співпраці з державними, приватними та громадськими організаціями для реалізації спільних ініціатив
Комунікаційна функція	Забезпечення прозорості управлінських процесів	Надання відкритого доступу до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування та результати їх роботи
	Розвиток системи зворотного зв'язку	Створення каналів комунікації з громадянами для врахування їх потреб та пропозицій при прийнятті рішень
	Партнерство та співпраця	Встановлення партнерських відносин з іншими громадами та організаціями для обміну досвідом та реалізації спільних проектів
Соціальна функція	Соціальний захист та підтримка	Розробка програм підтримки вразливих груп населення, забезпечення їх соціального захисту та доступу до основних послуг
	Розвиток соціальної інфраструктури	Інвестування в освіту, охорону здоров'я та культурні ініціативи для підвищення якості життя громади
	Сприяння соціальній інтеграції	Зміцнення соціальних зв'язків та підтримка активної участі мешканців у громадському житті

Функції, які були наведені в таблиці 2, спрямовані на забезпечення стабільності, стійкості та прогресу громад, що дозволяє їм адаптуватися до нових викликів та зберігати конкурентоспроможність в умовах мінливого економічного середовища.

Зазначимо, що планування бюджету та забезпечення фінансовими ресурсами є основою успішного розвитку територіальних громад, адже саме місцеві фінанси відіграють вирішальну роль у фінансовій незалежності органів місцевого самоврядування. Як структурний елемент фінансової системи

держави, фінанси громади стимулюють зростання фінансового потенціалу територій і забезпечують надання якісних послуг населенню. Місцеві фінанси формують основу життєдіяльності суспільства, сприяючи реалізації завдань та функцій громад.

На сьогоднішній день спостерігається значна залежність місцевих бюджетів від цільових трансфертів з державного бюджету. Це свідчить про недостатню автономність у розпорядженні коштами, отриманими від держави, оскільки субвенції мають цільовий характер. Субвенції не дають можливості громадам вільно використовувати ці кошти відповідно до своїх потреб і пріоритетів. Ця ситуація ускладнює процес стратегічного планування та реалізації власних ініціатив на місцевому рівні.

Одним з рішень цієї проблеми є вдосконалення механізму місцевого фінансування, який сприятиме повній фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування. Основою цього механізму має стати податкова реформа, яка передбачатиме розширення бази місцевих податків і зборів. Такий підхід дозволить збільшити обсяг власних доходів громад і зменшити їх залежність від державного фінансування.

Крім того, важливо забезпечити можливість укладати партнерські угоди та домовленості з приватним сектором, неприбутковими організаціями та іншими суб'єктами для спільного фінансування та реалізації проектів і програм. Участь приватного сектору та громадських організацій у процесах планування та реалізації проектів може сприяти розвитку нових напрямів співпраці та підвищенню ефективності управління на місцевому рівні.

Важливою складовою економічного механізму розвитку громад є залучення громадських організацій та громадян до процесу прийняття рішень щодо розподілу та використання фінансових ресурсів. Громадські організації та мешканці краще розуміють потреби своїх громад і мають безпосередній зв'язок з місцевим населенням. Їх участь у прийнятті рішень може сприяти більш повному визначенню пріоритетів та підвищенню ефективності використання

ресурсів. Це також підвищує прозорість управління та зміцнює довіру до органів місцевого самоврядування.

Підвищення фінансової грамотності органів місцевого самоврядування є ще одним ключовим чинником ефективного управління фінансовими ресурсами. Умови фінансової самостійності вимагають від органів місцевого самоврядування навичок у плануванні та реалізації бюджетів, аналізі фінансових потоків і оцінці економічної ефективності проектів. Це означає, що органи місцевого самоврядування повинні бути готовими до самостійного прийняття фінансових рішень та управління власними ресурсами.

Крім поширення фінансової автономії, підвищити ефективність організаційно-економічного розвитку територіальних громад можливо завдяки пропозиціям, які наведено в таблиці 3.

Отже, підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад є ключовим завданням для забезпечення їх сталого розвитку в умовах економічної невизначеності. Це завдання вимагає комплексного підходу як на рівні держави, так і на рівні окремих громад.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Організаційно-економічний механізм розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності є складним і багатогранним. Його ефективність залежить від багатьох факторів: рівня взаємодії органів місцевого самоврядування з іншими стейкхолдерами громади; ефективного використання наявних ресурсів; створення сприятливого законодавчого та нормативного середовища; розвитку кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування тощо.

При формуванні організаційно-економічного механізму державою мають бути враховані потреби та інтереси територіальних громад, а також специфіка галузей, підприємства яких функціонують на певних територіях. Система організаційно-економічного механізму розвитку громад буде цілісною та збалансованою за умови провадження ефективної державної політики,

спрямованої на підтримку регіонального розвитку та економічного відродження території.

Таблиця 3. Пропозиції щодо підвищення ефективності організаційно-економічного механізму розвитку територіальних

Пропозиції на рівні держави	Пропозиції на рівні громади
Зміцнення законодавчої бази: розробка та впровадження законодавчих актів, які спрощують процеси адміністрування та надають більше автономії територіальним громадам	Оптимізація управління: - визначення пріоритетних напрямків розвитку громади на основі детального аналізу місцевих ресурсів та можливостей; - регулярне проведення аудиту матеріальних та фінансових ресурсів для підвищення ефективності їх використання; - використання цифрових платформ для автоматизації процесів управління, що підвищує прозорість та знижує бюрократичні бар'єри.
Фінансова підтримка та стимулювання: - надання фінансової допомоги територіальним громадам для реалізації стратегічних проектів, що мають регіональне значення; - формування спеціалізованих фондів для підтримки інноваційних проектів та стартапів, що мають потенціал для економічного зростання громади; - встановлення податкових пільг для підприємств, що працюють на території громад	Підтримка підприємництва та інновацій: - створення центрів підтримки підприємництва, які надають консультації та ресурси для розвитку малого та середнього бізнесу; - організація конкурсів, надання грантів та проведення заходів, що підтримують інноваційні ідеї та проекти; - впровадження програм, що стимулюють виробництво та споживання місцевої продукції через маркетингову підтримку та просування.
Соціальна захищеність: - підтримка будівництва та модернізації шкіл, лікарень та соціальних закладів, що забезпечують високу якість життя мешканців громад; - реалізація державних програм підтримки вразливих груп населення, включаючи малозабезпечені сім'ї, людей з інвалідністю та безробітних	Розвиток людського капіталу: - організація навчальних курсів для підвищення кваліфікації та адаптації населення до сучасних вимог ринку праці; - співпраця з університетами та коледжами для підготовки спеціалістів, що відповідають потребам місцевої економіки; - запровадження програм підтримки молоді, що включають стипендії, гранти та тренінги для підвищення їх кваліфікації.
Розвиток міжнародного співробітництва: - використання ресурсів міжнародних організацій для реалізації проектів, що сприяють розвитку територіальних громад; - створення умов для залучення іноземних інвесторів через пільгові режими та інвестиційні угоди	Розвиток громадської активності: - створення умов для активної участі мешканців у прийнятті рішень через громадські ради, слухання та інші форми взаємодії; - надання підтримки ініціативам, які сприяють розвитку громадської активності та співпраці між жителями громади; - стимулювання волонтерських програм, що заохочують мешканців до участі у соціальних та екологічних проектах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку індикаторів ефективності організаційно-економічного механізму та оцінку його впливу на добробут мешканців.

Література

1. Єгоричева С. Б., Тимошенко О. В. Формування та реалізація фінансового потенціалу територіальних громад: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2014. 221 с.
2. Іванова О. Ю., Іванов Ю. Б. Децентралізація влади: виклики для новообраних органів місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 24-28.
3. Кріпак А. П. Формування організаційно-економічного механізму розвитку спроможних територіальних громад. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 31 (70). № 2. 2020. С. 115-120.
4. Куценко Т. Ф., Дударенко Є. Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2017. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_3_15
5. Малиняк Б. С. Бюджетне планування і пріоритети розвитку громад: інструменти гармонізації та проблеми їх застосування. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 94-111.
6. Панчишин Р. Основні переваги об'єднаної територіальної громади як форми організації місцевого самоврядування в Україні. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. № 3.1. 2018. С. 25-28.
7. Патинська М. М. Теоретико-методологічні підходи до економічної сутності фінансового потенціалу сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 95.
8. Тітов Д. В. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад в Україні : дис. ... д-ра філософії: 051. Вінниця. 2022. 229.
9. Бобиль В. В., Режко Д. С. Роль органів місцевого самоврядування в реалізації державної економічної політики розвитку регіонів в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 10 URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3703/3738>

References

1. Yehorycheva, S.B. and Tymoshenko, O.V. (2014), *Formuvannia ta realizatsiia finansovoho potentsialu terytorial'nykh hromad* [Formation and implementation of the financial potential of territorial communities], PUET, Poltava, Ukraine.
2. Ivanova, O.Yu. and Ivanov, Yu.B. (2020), “Decentralization of power: challenges for newly elected local self-government bodies”, *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 24-28.
3. Kripak, A.P. (2020), “Formation of an organizational and economic mechanism for the development of capable territorial communities”, *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Serii: Derzhavne upravlinnia*, vol. 31 (70), no. 2, pp. 115-120.
4. Kutsenko, T. and Dudarenko, Y. (2017), “United territorial communities in Ukraine: brief analytical review”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 64-70, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_3_15 (Accessed 25 July 2024).
5. Malyniak, B.S. (2020), “Budget planning and community development priorities: harmonization tools and problems of their application”, *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 94-111.
6. Panchyshyn, R. (2018), “The main advantages of the united territorial community as a form of organization of local self-government in Ukraine”, *Natsional'nyy iurydychnyj zhurnal: teoriia ta praktyka*, vol. 3.1, pp. 25-28.
7. Patyn'ska, M.M. (2019), “Theoretical and methodological approaches to the economic essence of the financial potential of sustainable development of united territorial communities”, *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 95.
8. Titov, D.V. (2022), “Organizational and economic mechanism of development of rural territorial communities in Ukraine”, Ph.D. Thesis, Vinnytsia, Ukraine.
9. Bobyl', V.V. and Rezhko, D.S. (2024), “The role of local governments in the implementation of the state economic policy of regional development under martial law”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3703/3738> (Accessed 25 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024 р.